

Adam Płoski

NIE TYLKO MIEJSKI OGRODNIK
INSTYTUCJONALNE KSZTAŁTOWANIE ZAŁOŻEŃ ZIELENI W OLSZTYNIE

Założenia zieleni stanowią do dziś istotny element krajobrazu Olsztyna. Na początku XX wieku obowiązek ich pielęgnacji przejęło na siebie miasto. Przełomem była zorganizowana w Jakubowie wystawa przemysłowa (1910), po zakończeniu której władze Olsztyna utworzyły w strukturach magistratu odrębne stanowisko ogrodnika miejskiego zajmującego się zielenią na terenie miasta. Także po 1945 r. funkcjonowały instytucje miejskie zajmujące się zielenią. W latach 50. powstał projekt założenia w zakolu Łyny Parku Centralnego, w nowej formie zrealizowany w 2014 roku; obecnie wrócono do tradycji funkcjonowania w strukturze olsztyńskiego magistratu stanowiska ogrodnika miejskiego. Zielenią, w tym zabytkową, zajmują się także inne instytucje. Kontynuowane są prace związane z rewitalizacją Parku Podzamcze.

Przez długi czas rola terenów zielonych w Olsztynie sprowadzała się do funkcji ogrodów na przedmieściach, gdzie uprawiano warzywa, owoce i zioła, oraz łąk, gdzie wypasano bydło. Tereny te znajdowały się poza murami miejskimi, gdyż wewnątrz miasta, w zwartej zabudowie, nie było dla nich miejsca. Wraz z rozwojem miasta działki ogrodowe przekształcano w działki budowlane. Odrębnym terenem był Las Miejski. Zieleń miejską zaczęto właściwie projektować dopiero w XIX wieku. W obrębie podmiejskich majątków powstawały parki krajobrazowe. Dziś znajdują się one w granicach administracyjnych Olsztyna, to jest w Pozortach, Tracku, Grądku i Nagórkach. Świadomie komponowane formy zieleni odnajdujemy w źródłach archiwalnych, między innymi w obsadzeniach wokół Kaplicy Jerozolimskiej przy dzisiejszej ul. Grunwaldzkiej czy w alejach wzdłuż traktów komunikacyjnych prowadzących w kierunku Dobrego Miasta i Klebarka, co spowodowane było obowiązkiem obsadzania

dróg[1]. Drzewa sadzono również na terenie cmentarzy. Od tego czasu notuje się urzędowe zainteresowanie zielenią miejską. Za przykład może posłużyć tu sprawa ogrodu w fosie zamkowej, który otrzymał nową formę w czasie budowy na zamku mieszkania dla starosty. W fosie tej miejscowa gmina żydowska planowała wznieść synagogę (w 1873 roku). Nie spotkało się to wówczas z aprobatą urzędników, ponieważ zniszczyłoby to „symetrię" w zabudowie, a ponadto zniszczony zostałby ukształtowany tarasowo ogród z nasadzeniami drzew i krzewów[2]. W późniejszym już czasie, kiedy w ogrodach zamkowych planowano przeprowadzić kanalizację, urzędnicy zwracali szczególną uwagę na szpalery drzew, których nie należało niszczyć podczas inwestycji[3]. Pilnowano także zasobów lasu miejskiego, powołując strażnika leśnego, który miał pilnować, *aby żadna szkoda temuż Lasowi poczyniona nie była*[4].

Wiek XIX przyniósł zmianę postrzegania roli zieleni i przyrody, która wraz z rozwojem miasta „wkroczyła" do śródmieścia Olsztyna, stając się pełnoprawnym składnikiem przestrzeni publicznej. Bardzo dużą rolę w tym procesie odegrało Towarzystwo Upiększania Miasta[5], które przy braku wyodrębnionej struktury urzędowej zajmującej się zielenią przejęło na siebie większość obowiązków związanych z jej zakładaniem i utrzymaniem, co odbywało się z korzyścią dla Olsztyna. Władze miasta zlecały tego rodzaju zadania także lokalnym zakładom ogrodniczym wykonującym prace pod nadzorem miejskiego nadleśniczego. Pracę koordynował również jeden z podinspektorów urzędu miejskiego. Na krótko w 1908 roku funkcję ogrodnika miejskiego powierzono niejakiemu Wittowi, któremu do pomocy przydzielono żołnierza z olsztyńskich koszar, z zawodu ogrodnika, Friedricha Andreasa[6]. W tym czasie przywiązywano już znaczną wagę do tego, aby w granicach miasta znajdowało się jak najwięcej zieleni, zarówno na skwerach, placach, jak i wzdłuż ulic, a także przed budynkami prywatnymi i obiektami użyteczności publicznej. Sztandarowym przykładem działań związanych z zagospodarowaniem terenów zielonych w tym czasie były prace na terenie Lasu Miejskiego i Jakubowa. Miejsca te stały się ulubionym obiektem spacerów i wypoczynku olsztynian, co nie zmieniło się do dziś. Doceniając walory przyrodnicze lasu, w 1907 roku założono na jego obszarze dwa rezerwaty przyrody – leśne torfowiska Redykajny i Mszar.

1 Na temat alei przydrożnych w ujęciu historycznym zob.: A. Ploski, *Droga i jej otoczenie – świadectwa przemian historycznych na Warmii i Mazurach*, [w:] *Aleje przydrożne. Historia, znaczenie, zagrożenie, ochrona*, red. I. Liżewska, K. Worobiec, Kadzidłowo: Stowarzyszenie na rzecz Ochrony Krajobrazu Kulturowego Mazur „Sadyba"; Olsztyn: Borussia, 2009, s. 71-91.

2 H. Bonk, *Geschichte der Stadt Alenstein*, Fünfter Band, Urkundenbuch III, *Urkundenbuch zur Geschichte Allensteins*, Dritter Band, Spezielle Urkunden, 1. Teil: *Schloß und Domkapitel*, Allenstein 1926, s. 412.

3 Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), Pruski Urząd Budownictwa Naziemnego w Olsztynie, sygn. 377/4.

4 T. Śrutkowski, *Lasy Olsztyna*, Olsztyn: Edytor Wers, 2002, s. 11-12.

5 Zob.: A. Ploski, W. Knercer, *Towarzystwo Upiększania Miasta w Olsztynie*, Rocznik Olsztyński, t. XVIII, Olsztyn 2009, s. 251-265.

6 Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), Magistrat Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214; H. Bonk, *Geschichte der Stadt Allenstein*, Vierter Band, Urkundenbuch Teil 2, Allenstein 1914, s. 1203.

Ogrodnik miejski

Jakubowo przeszło ogromną transformację w związku ze zorganizowaniem na tym terenie w 1910 roku wystawy przemysłowej[7]. Stała się ona głównym bodźcem do podjęcia w radzie miasta dyskusji o konieczności utworzenia odrębnego stanowiska do koordynowania prac związanych z pielęgnacją i utrzymaniem zieleni na terenie Olsztyna. Po zakończeniu wystawy, która była dla miasta sporym przedsięwzięciem organizacyjnym, pozostała przestrzeń, na której urządzenie miasto poniosło nakłady finansowe. Należało także w atrakcyjny sposób zagospodarować pozostałe miejsca po rozebranych pawilonach wystawowych. Uświadomiło to ostatecznie włodarzom Olsztyna, że do zajmowania się zielenią miejską potrzebna jest odrębna instytucja, a na jej czele powinna stanąć osoba wykwalifikowana. W związku z tym 1 października 1910 roku (wystawę zamknięto we wrześniu) na nowo powołanym stanowisku ogrodnika miejskiego zatrudniono Kurta Heidenhaina, którego kandydatura okazała się najlepsza spośród innych zgłoszeń, jakie wpłynęły do magistratu w efekcie rozpisanego wcześniej konkursu. Należy dodać, iż Heidenhain współpracował wcześniej z miastem jako ogrodnik wystawy przemysłowej.

1. *Park w Jakubowie powstał w oparciu o założenie zieleni zaprojektowane specjalnie na potrzeby zorganizowanej w 1910 roku wystawy przemysłowej, za zieleń odpowiadał Kurt Heidenhain, po zakończeniu wystawy zatrudniony na stanowisku ogrodnika miejskiego. Reprodukcja pocztówki ze zbiorów Hanny i Adama Mackiewiczów (1912).*

7 Na temat olsztyńskiej wystawy przemysłowej, w tym przeobrażeń w obrębie Jakubowa, jakie dokonały się w związku z jej organizacją zob.: R. Bętkowski, *Olsztyńskie Expo '1910* (cz. 1-3), Debata. Miesięcznik Regionalny, nr 33-35, 2010; tenże, *A jednak coś zostało… Park miejski i wystawa przemysłowa w Jakubowie w 1910 roku*, Biuletyn Oddziału Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, z. 5, Olsztyn 2007, s. 85-100; tenże, *Katalog Olsztyńskiej Wystawy Sztuki w roku 1910. Przyczynek do dziejów Wystawy Przemysłowej w Olsztynie*, Biuletyn Oddziału Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, z. 6, Olsztyn 2008, s. 208-221.

Kurt Heidenhain urodził się w 1873 roku w Kwidzynie. Już w trakcie nauki w gimnazjum zatrudnił się w miejscowej firmie ogrodniczej. W latach 1891--1893 praktykował w firmie ogrodniczej w Pruszczu Gdańskim, a przez następne dwa lata kontynuował naukę w wyższej szkole ogrodniczej w Wildpark koło Poczdamu (później Dahlem), zaliczającej się wówczas do wiodących szkół tego typu w Europie. Została założona z inicjatywy Petera Josefa Lennégo, wybitnego architekta krajobrazu, późniejszego dyrektora generalnego Ogrodów Pruskich. Kurt Heidenhain służbę wojskową odbył w Królewcu (1895/1896). Następnie pracował w firmach zajmujących się ogrodnictwem, kształtowaniem krajobrazu i prowadzeniem szkółek drzew i krzewów na terenie Anglii i Szwajcarii, gdzie był także współwłaścicielem jednej z nich. Z pewnością doświadczenia angielskie, wyniesione z kraju o tradycjach w kształtowaniu krajobrazu, nie pozostały bez znaczenia. Od 1899 roku prowadził własną działalność w Elblągu, świadcząc usługi z zakresu architektury krajobrazu oraz prowadząc działalność handlową[8]. Był fachowcem, którego późniejsza, wieloletnia działalność na stanowisku ogrodnika miejskiego odcisnęła piętno na kształcie zieleni Olsztyna.

Po wygraniu konkursu Kurt Heidenhain stanął na czele jednostki Ogrodnictwa Miejskiego (Stadtgärtnerei) i zamieszkał w Olsztynie, zmieniając potem kilkakrotnie miejsce zamieszkania, co można prześledzić, studiując archiwalne księgi adresowe Olsztyna. Wydaje się, że w swych działaniach zawodowych był kompetentny, skrupulatny i bezkompromisowy. Na tak sformułowaną ocenę pozwala analiza zachowanych dokumentów dotyczących jego pracy. Kiedy na przykład na skutek gry dwóch uczniów w piłkę zniszczono zieleń przy ówczesnym placu Beliana (dziś plac Jedności Słowiańskiej), aby odzyskać pieniądze wydane na naprawę zniszczeń, przeprowadził własne dochodzenie, w której z olsztyńskich szkół uczą się winowajcy. Ścigał także, w porozumieniu z policją, niszczących drzewa nasadzone wzdłuż ulic miasta. W swych działaniach zaryzykował nawet konflikt z urzędnikiem powiatowym Justem, nakazując mu pokrycie kosztów za zniszczenia, jakich dopuścił się pies jego syna podczas spaceru w Jakubowie, podkreślając, że stało się tak, mimo iż zwracano mu uwagę, że psa należy wyprowadzać na smyczy. W późniejszej korespondencji między obu panami, dotyczącej zagospodarowania zieleńca przed budynkiem starostwa, wiało chłodem. Heidenhain podejmował także walkę z konkurencyjnymi przedsiębiorstwami prywatnymi, czego najlepszym przykładem jest przejęcie od znanej w Olsztynie firmy ogrodniczej R. W. Fuchsa pielęgnacji skweru przed budynkiem poczty, co poprzedzone zostało złożeniem korzystnej oferty i sugestiami, iż kierowane przez niego ogrodnictwo miejskie potrafi robić to lepiej. Finałem było podpisanie umowy. Heidenhain był zapewne ceniony w swym środowisku zawodowym, za czym

8 *Bericht über Verwaltung und den Stand der Gemeindeangelegenheiten in der Stadt Allenstein, 1. April 1908 bis 31. März 1913*, Allenstein 1913, s. 145; F. Singhof, M. Köhler, *Biographien in den Festschriften der Gärtnerlehranstalt am Wildpark – Dahlem*, Berlin, s. 72, http://gartentexte-digital.ub.tu-berlin.de/gaertnerbiographien/gaertnerbiographien.pdf; H. Siebenhühner, 20. August 1823 Gründung der Königlichen Gärtnerlehranstalt, Luisenstadt1998, http://www.luise-berlin.de/bms/bmstext/9808novb.htm#seite62 [dostęp: 27.09.2015 r.].

przemawia fakt, iż magistrat Kłajpedy (Memel) w 1913 roku wysłał swojego ogrodnika na szkolenie właśnie do Olsztyna[9].

2. *Nowe założenie zieleni przed szkołą przy ul. Jagiellońskiej (oddana do użytku w 1910 roku) oraz nasadzenia drzew wzdłuż ul. Okrzei to jedne z pierwszych inwestycji ogrodnika miejskiego. Reprodukcja pocztówki ze zbiorów Hanny i Adama Mackiewiczów.*

Jednym z pierwszych działań, jakie podjęło się zrealizować w 1910 roku kierowane przez niego ogrodnictwo miejskie, było zagospodarowanie dzisiejszego placu Konsulatu Polskiego (dawniej Fryderyka Wilhelma), gdzie wprowadzono nowe nasadzenia, w tym kwiaty i krzewy, a część terenu obsiano trawą. Również skwer przed Bramą Górną oraz teren przed szkołą powszechną przy ul. Jagiellońskiej doczekały się wkrótce nowej aranżacji i zagospodarowania. Wiele z olsztyńskich ulic obsadzano wówczas drzewami (między innymi klonami, lipami i kasztanowcami), w tym dzisiejsze ulice Okrzei, Jagiellońską i Limanowskiego, a tarasy przy restauracji Nowe Jakubowo – wiązami. Do realizacji tych prac oprócz ogrodnika zatrudniono także pięciu robotników, których liczba w późniejszym okresie wzrosła do piętnastu. Następnie, po zmianie nazwy, jako Zarząd Parków i Ogrodów (Park und Gartenverwaltung), przeprowadzono prace związane z zagospodarowaniem rozległego terenu pozostałego po zakończonej wystawie przemysłowej (w 1911 roku). Miejscu temu nadano formę parku, a w jego południowo-zachodniej części założono dwa korty do gry w tenisa ziemnego. Kontynuowano też nasadzenia wzdłuż ulic, tym razem przy ulicach Mazurskiej, Warmińskiej, Grunwaldzkiej, Mickiewicza, Żeromskiego, alejach Piłsudskiego i Niepodległości. W 1912 roku skwer obok Bramy Górnej obsadzono jarząbem mącznym i specjalnie formowanymi krzewami. W tym też roku dawne ogrodnictwo miejskie przejęło pod swoją opiekę kilka skwerów i zieleńców, między innymi: przy poczcie głównej przy ul. Pieniężnego, zakładzie energetycznym

9 APO, Magistrat, Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214.

przy al. Wojska Polskiego i gazowni przy ul. Knosały, gdzie przed posesją braci Raphaelsohnów założono plac zabaw. Przed I wojną światową wzdłuż ulic i na publicznych placach Olsztyna posadzono 3 855 sztuk drzew[10]. Ulice obsadzano wówczas następującymi gatunkami drzew (3 500 szt.):

- lipa krymska: ul. Mickiewicza, Żeromskiego, al. Piłsudskiego, Warmińska, al. Niepodległości, Kętrzyńskiego, Kościuszki, plac Pułaskiego, Dąbrowszczaków, Partyzantów, Pieniężnego, 1 Maja, Wojska Polskiego, Knosały, teren przy Bramie Górnej;
- klon jawor: ul. Jagiellońska, Reja, Zientary-Malewskiej, Grunwaldzka, plac Roosevelta;
- klon pospolity: ul. Okrzei, Żołnierska, Grunwaldzka (tu w formie stożkowej);
- kasztanowiec zwyczajny: ul. Limanowskiego (ulicę tę planowano pierwotnie obsadzić klonem pospolitym);
- wiąz: al. Wojska Polskiego;
- głóg: ul. Mazurska, Warmińska[11].

3. *Ulica Dąbrowszczaków przed I wojną światową. Widoczne liczne nasadzenia w pobliżu budynku sądu, wzdłuż ulicy i przed kamienicami (tzw. przedogródki). Reprodukcja pocztówki ze zbiorów Hanny i Adama Mackiewiczów.*

Pozostałe nasadzenia przypadały na: ogrody i place szkolne (225 szt.), drogę dojazdową i otoczenie miejskich wodociągów przy dzisiejszej ul. Żeglarskiej (70 szt.), otoczenie wieży ciśnień przy ul. Żołnierskiej (60 szt.). Wzdłuż ulic drzewa sadzono dziesiątkami, a nawet setkami na długości kilkuset i więcej

10 *Bericht über Verwaltung*…, dz. cyt., s. 146-148; APO, Magistrat Allenstein, Stadtgärtnerei (1907--1913), sygn. 259/214; H. Bonk, dz. cyt., s. 1373-1376.

11 Opracowano na podstawie planów nasadzeń i kosztorysów przygotowanych przez ogrodnika miejskiego, APO, Magistrat Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214.

metrów w zależności od ulicy i potrzeb w danym momencie. Odbywało się to głównie jesienią i wczesną wiosną. Ogrodnik miejski świadomie dobierał różnorodne gatunki, a nawet formy nowych nasadzeń. Zdarzało się, iż jedną ulicę obsadzano dwoma gatunkami drzew (np. al. Wojska Polskiego, ul. Grunwaldzka). Według założeń projektowych i kosztorysów drzewa wzdłuż olsztyńskich ulic sadzono w odległości co 8 m (między innymi ul. Limanowskiego, Mazurska). Wyjątek od tej reguły stanowiła al. Wojska Polskiego, gdzie drzewa sadzono nawet co 6 m, obsadzając jezdnię i obustronnie chodniki[12]. Możemy to wytłumaczyć chęcią nadania ulicy jak najbardziej reprezentacyjnego i efektownego charakteru, wszak był to bardzo uczęszczany trakt prowadzący do Jakubowa i Lasu Miejskiego, o którego statusie świadczyły też nadawane nazwy: ul. Królewska, a później Adolfa Hitlera.

Ulice obsadzano kilkuletnimi sadzonkami o już odpowiednio uformowanych koronach. Stosowano wówczas kilka ich form, między innymi: piramidalne, kuliste i stożkowe. Dotyczyło to głównie drzew z gatunku klon jawor. Określony był także obwód pnia na mniej więcej 10-12 cm. Drzewa pochodziły ze szkółki drzew i krzewów, którą od lat prowadzono w ramach jednostki miejskiej. Każdej akcji obsadzania ulic drzewami towarzyszyło w końcowym etapie układanie nowego bruku lub naprawianie starego[13]. W latach 1911--1912 przeprowadzono także wiele innych inwestycji związanych z zielenią miejską, w tym:

- założenie skweru przy Dworcu Zachodnim;
- kontynuowanie prac w parku miejskim Jakubowo;
- nowe nasadzenia przy Kaplicy Jerozolimskiej (głównie jawory);
- obsadzenie zachodniego brzegu Jeziora Długiego, gdzie nasadzono między innymi 200 topól kanadyjskich i 150 sztuk brzozy białej[14].

W późniejszym czasie prowadzone przez zarząd zieleni prace polegały na zagospodarowywaniu wolnych placów, w tym przy skrzyżowaniu ul. E. Plater i 22 Lipca, gdzie posadzono kasztanowce. Drogę prowadzącą do osiedla Starkowo (dzisiejsze: ul. Oficerska i Fałata) uzupełniono brzozami[15]. Podobne inwestycje zrealizowano przy ul. Grunwaldzkiej oraz na przedłużeniu ul. Kopernika i przy pl. Pułaskiego, gdzie założono zieleniec o powierzchni 575 m^2. Natomiast w przedłużeniu ul. Kościuszki wykonano dużą wysepkę o powierzchni około 1 tys. m^2, na której wysiano trawę[16]. Tego typu inwestycji było

12 Przedstawia to m.in. plan cmentarza i okolic przy ul. M. Rataja w Olsztynie z 1920 r., zob. APO, Urząd Konserwatora Zabytków Sztuki i Historii Prowincji Prus Wschodnich, sygn. 367/3557.

13 Stosowano wówczas kilka rodzajów kostki brukowej, także w zależności od lokalizacji i tym samym reprezentacyjności danej ulicy.

14 APO, Magistrat der Stadt Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214. Użyta w aktach archiwalnych łacińska nazwa brzozy białej – *Betula alba* – nie jest już dziś powszechnie stosowana.

15 APO, Magistrat der Stadt Allenstein, sygn. 259/246. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego za okres 1921-1922.

16 Tamże, sygn. 259/249. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego z 1927 r.

znacznie więcej. Zajmowano się także pielęgnacją i utrzymaniem założeń zieleni, między innymi: przy Bramie Górnej oraz poczcie. Wykonywano także prace pielęgnacyjne zieleni znajdującej się przy klasztorze Franciszkanów oraz w parku w Jakubowie[17], a także wzdłuż brzegu Jeziora Długiego i w obrębie Lasu Miejskiego, gdzie na nowo zagospodarowano i obsadzono otoczenie mostu Cesarza Fryderyka. Część projektów wykonywał sam Kurt Heidenhain. Zarząd Parków i Ogrodów zajmował się także opiniowaniem i wydawaniem pozwoleń na wycinanie drzew na terenie miasta[18].

4. *Istniejące do dziś historyczne nasadzenia (lipy) wzdłuż ul. Kajki, przy której wzniesiono reprezentacyjne wille (1924-1925) zaprojektowane przez Augusta Feddersena oraz budynek loży masońskiej (1913).*

Ciekawą inicjatywą ogrodnika miejskiego, podjętą i prowadzoną przez wiele lat, było coroczne organizowanie konkursu na najładniejszy w Olsztynie przedogródek oraz balkon. Konkurs ten ogłoszono po raz pierwszy w 1909 roku. Do 1912 roku brało w nim udział prawie 100 osób. Zwycięzcom przyznawano nagrody pieniężne, na które miasto przeznaczało ze swego budżetu kilkaset marek[19]. Olsztyński ogrodnik miejski zajmował się także uszkodzonymi przez płomień latarni gazowych koronami drzew[20]. Drzewa starano się chronić także przed innymi uszkodzeniami, głównie przez pojazdy, ustawiając przy nich kamienie lub obudowując je specjalną kamienną konstrukcją. Na zieleń uliczną dawnego Olsztyna wpływały także tramwaje. Korony drzew, pod którymi przejeżdżały, musiały być specjalnie formowane i stale nadzorowane, aby nie zakłócały ruchu pojazdów. W literaturze dotyczącej nasadzeń

17 Tamże, sygn. 259/478-479. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego za lata 1930-1931.

18 APO, Magistrat der Stadt Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214.

19 *Bericht über Verwaltung* (…), dz. cyt. s. 149.

20 APO, Magistrat Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214. W 1912 r. wzdłuż ulic miasta ustawionych było 491 latarni gazowych (za: H. Bonk, dz. cyt., s. 1320).

alejowych i przyulicznych z początku XX wieku podkreślano, iż zieleń miejska, a szczególnie korzenie drzew posadzonych wzdłuż ulic narażone są także na szkodliwy wpływ gazu biegnącego rurami wzdłuż ulic, co powodowało ich szybkie obumieranie[21]. Pod stałą opieką ogrodnika miejskiego pozostawały także założenia zieleni przy miejskich zakładach komunalnych: rzeźni, zakładzie energetycznym i gazowni. Szczególnie dbano o otoczenie zakładu energetycznego, który z racji swego położenia przy reprezentacyjnej ulicy prowadzącej do Jakubowa i promenadzie do Lasu Miejskiego otrzymał efektownie zagospodarowany i zadbany zieleniec. Na terenie zespołu gazowni miejskiej, nieopodal której mieściło się kąpielisko miejskie na Łynie, również założono niewielki ogród[22]; podobnie w pobliżu zakładów wodociągowych przy ul. Żeglarskiej.

Prowadzono stały nadzór nad terenami zielonymi należącymi do miasta. Przed I wojną światową zaliczały się do nich następujące założenia zieleni, określane oficjalnie mianem „placów ozdobnych":

1. plac Beliana, dziś plac jedności Słowiańskiej;
2. plac Fryderyka Wilhelma, dziś plac Konsulatu Polskiego;
3. plac Kopernika, dziś plac gen. Bema;
4. ulica Dobromiejska i Krzyżowa, dziś ul. 1 Maja i Lanca;
5. ulica Dobromiejska, dziś ul. 1 Maja, teren dawnego cmentarza przykościelnego, na którym później wzniesiono nowy ratusz;
6. róg ulic Klebarskiej i Cesarskiej, dziś al. J. Piłsudskiego i ul. Dąbrowszczaków (skwer przed budynkiem sądu);
7. ulica Fryderyka i Ogrodowa, dziś ul. Szrajbera i Knosały, zieleniec przed dawnym budynkiem starostwa, na miejscu którego stoi dziś budynek Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego;
8. ul. Wilhelma, dziś ul. Pieniężnego, zieleniec przed Domem Towarzystwa „Kopernik" (dziś siedziba Kurii Metropolitalnej);
9. Zeppelinstrasse i Młyńska, dziś część ul. 11 Listopada;
10. Jakubowo (pow. 6 ha i 53 a).

Razem zajmowały powierzchnię prawie 9 ha, a ich wartość finansowa wyceniana była na ponad 280 tys. marek. Do miasta należały także przedogródki znajdujące się przy ulicach: Grunwaldzkiej, Dąbrowszczaków, Partyzantów, 1 Maja, al. Wojska Polskiego i Jagiellońskiej[23]. Parki znajdowały się także na terenie szpitala garnizonowego przy ul. Warszawskiej oraz na terenie zespołu szpitala dla umysłowo chorych w Kortowie, gdzie spełniały pozytywną rolę w procesie rekonwalescencji pacjentów, którzy także czynnie zajmowali się pielęgnacją parku[24]. Również otoczenie kilku kasyn oficerskich, działających

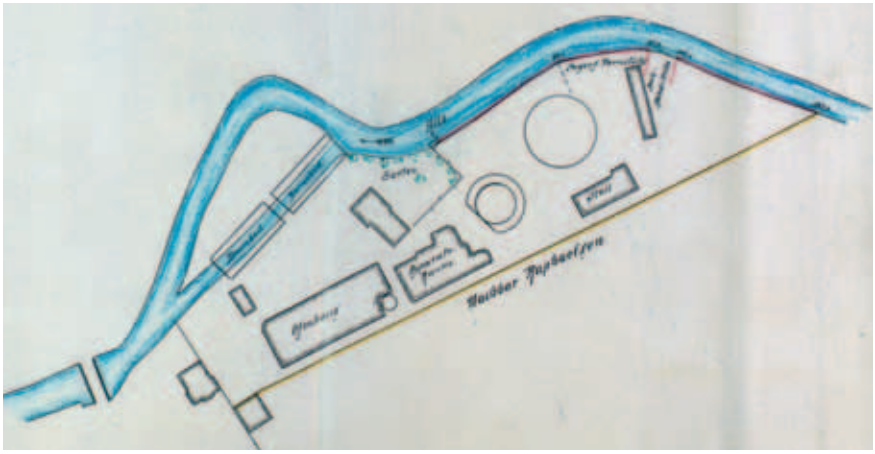
21 O. Hübner, *Der Straßenbaum in der Stadt und auf dem Lande, seine Pflanzung und Pflege sowie die erforderlichen Maßnahme zu seinem Schutz*, Berlin: Parey, 1914, s. 80.

22 APO, Magistrat Allenstein, sygn. 259/427.

23 *Bericht über Verwaltung* (…), dz. cyt., s. 156-159.

24 Gazeta Olsztyńska z 1886 r. informowała o przyjeździe do Kortowa 30 chorych z Allenburga, którzy „należą do kategorii spokojnych idiotów i mają się zająć pracą przy zakładaniu ogrodów i rolnictwem".

w Olsztynie na potrzeby miejscowego garnizonu, zagospodarowano w formie niewielkich, ale efektownych parków. Zieleń znajdowała się także w otoczeniu kościołów i budynków użyteczności publicznej, na przykład przed sądem, dworcem głównym oraz budynkiem dyrekcji kolei (obecnie Komenda Miejska Policji), pocztą, starostwem i szkołami, w tym gimnazjum przy dzisiejszej ul. Mickiewicza, gdzie nadzór nad skwerem sprawował ogrodnik miejski.

5. *Teren gazowni miejskiej przy ul. Knosały (obecnie Park Centralny), w jego sąsiedztwie funkcjonowało kąpielisko na Łynie, odrębne dla kobiet i mężczyzn. Na zapleczu budynku mieszkalnego dyrektora i mistrza zakładu założono niewielki ogród. Kolorem czerwonym oznaczono umocnione brzegi Łyny (1912). Reprodukcja z Archiwum Państwowego w Olsztynie.*

Na podstawie sprawozdań ogrodnika miejskiego możemy wnioskować, jaki zakres obowiązków nakładany był na tę instytucję. Należały do nich przede wszystkim: utrzymanie parku w Jakubowie, nasadzenia wzdłuż ulic, utrzymanie zieleńców i skwerów (w tym budowa fontann), prowadzenie szkółki drzew i krzewów, z budową szklarni włącznie, wydawanie pozwoleń na wycinkę drzew oraz opieka nad cmentarzami[25], gdzie nasadzenia odgrywały ważną rolę w kompozycji i układzie przestrzennym[26]. Prowadzono także działalność komercyjną przynoszącą dochody miastu, na które składały się między innymi opłaty pobierane za zakładanie i utrzymanie zieleńców osobom prywatnym, firmom oraz urzędom (na przykład poczta, starostwo), dzierżawa kortów tenisowych oraz opłaty za korzystanie zimą z lodowiska na stawie Mummel w Jakubowie, które czasowo oddawano także w dzierżawę. Zyski nie przewyższały jednak nakładów, jakie miasto musiało ponosić w związku z działalnością ogrodnictwa[27]. Pamiętać musimy, iż wiązało się to

25 APO, Magistrat der Stadt Allenstein, sygn. 259/246. Na przykład w okresie 1921-1922 odnowiono 40 grobów na cmentarzu wojskowym w pobliżu Jakubowa.

26 Zob. plany archiwalne cmentarzy olsztyńskich, w tym zlokalizowanego pomiędzy ul. Rataja i Jagiellońską (cmentarz parafii św. Józefa): APO, Urząd Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu, sygn. 367/3558, 3561-2.

27 *Bericht über Verwaltung*…, dz. cyt., s. 297-298, s. 310.

ze specyfiką powierzanych ogrodnictwu zadań. Ogółem pod opieką ogrodnika miejskiego, a później zarządu zieleni znajdowało się około 70 mórg (ok. 18 ha) terenów zielonych[28].

Funkcja ogrodnika miejskiego w Olsztynie była stosunkowo dobrze opłacanym zajęciem. Pod względem wynagrodzenia plasowało się w czołówce urzędników miejskich wyższego szczebla, o zarobkach w 1919 roku wynoszących 4 600 marek (bez dodatków). Dla porównania nadleśniczy Lasu Miejskiego zarabiał 6 900 marek, dyrektor gazowni 5 487,50, a burmistrz 13 320 marek[29]. W zarządzie zieleni miejskiej w latach 20. XX wieku zatrudnionych było dwóch ogrodników, siedmiu pracowników fizycznych oraz dwóch uczniów przyuczających się do zawodu[30]. Kurt Heidenhain zatrudniony był wówczas na stanowisku inspektora ogrodnictwa miejskiego. Do 1945 roku w skład zakładów miejskich oprócz zarządu zieleni wchodziły także: zakład oczyszczania miasta, tabor samochodowy oraz jednostka zajmująca się udzielaniem pierwszej pomocy, odpowiednik dzisiejszego pogotowia ratunkowego.

Piękno ówczesnego Olsztyna „zatopionego" w zieleni podziwiali zarówno jego mieszkańcy, jak i goście. Anton Funk, nauczyciel i historyk Olsztyna, zachwycał się połączeniem architektury z zielenią, ulicami obsadzonymi drzewami oraz zieleńcami z krzewami i kwiatami, które dodając miastu uroku, cieszyły także przechodniów poprzez różnorodność kolorów[31]. Na uroki olsztyńskiej zieleni nie pozostał również obojętny berlińczyk, projektant kościoła garnizonowego architekt Ludwig Dihm. Urzekła go malownicza panorama miasta widoczna z perspektywy mostów kolejowych nad Łyną, w której wyróżniały się założenia zieleni i grupy wysokich drzew, a wśród nich: zamek, wieże kościoła św. Jakuba, kościoła garnizonowego i nowego ratusza. Także bogactwo kolorów nowych nasadzeń wokół kościoła garnizonowego wywarły na nim spore wrażenie[32].

Zmiany organizacyjne i nowe idee wykorzystywania zieleni

W 1892 roku przy dzisiejszej al. Niepodległości olsztyński magistrat zakupił ogród wielkości 1,5 ha, z którego wydzielono parcelę na budowę nowej szkoły oddanej do użytku dwa lata później. Z inicjatywy radnego Rarkowskiego pozostała część dawnego ogrodu została zagospodarowana w formie szkół-

28 APO, Magistrat Allenstein, sygn. 259/241. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego za 1927 r. Pod koniec 1926 r. obszar zieleni miejskiej obejmował około 14,5 ha.

29 Tamże, sygn. 259/241. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego za lata 1914-1919.

30 Tamże, sygn. 259/298. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego z pierwszej połowy lat 20. XX w.

31 A. Funk, *Darstellung der Geschichte Allensteins*, Zweiter Teil, Die Preussischen Zeit (seit 1772), Allenstein 1929, s. 122-123.

32 L. Dihm, *Die evangelische Garnisonkirche mit Kriegergedächtnishalle in Allenstein,* Zentrallblatt der Bauverwaltung, Nr. 7 u. 8, 1919, s. 35. Krajobraz powstały po wzniesieniu kościoła garnizonowego – kolejnej dominanty – odzwierciedlał w pełni koncepcję Dihma na zagospodarowanie przestrzeni tej części Olsztyna.

ki drzew i krzewów wykorzystywanych do ozdabiania ulic, skwerów i zieleńców na terenie miasta. Teren ten miał także spełniać rolę edukacyjną dla młodzieży szkolnej. Resztę parceli wykorzystano pod budowę siedziby straży pożarnej oraz zakładu oczyszczania miasta. Początkowo szkółkę nadzorował nadleśniczy miejski[33]. W momencie powołania do życia Ogrodnictwa Miejskiego szkółka została automatycznie przez nie przejęta. Na jej terenie znajdowały się nowoczesne szklarnie[34], zakład dysponował także własnym samochodem[35]. W kwietniu 1911 roku Ogrodnictwo Miejskie przemianowano na Zarząd Parków i Ogrodów, jednak nazwa Stadtgärtnerei pozostała jako zwyczajowa, także do określenia lokalizacji zakładu. Powołany nowy zarząd stanowił jeden z wydziałów urzędu miasta. Jego siedziba mieściła się przy dzisiejszej ul. Lengowskiego, następnie przy al. Niepodległości 59 w budynku straży pożarnej. Kurt Heidenhain, wówczas już w randze nadinspektora, pozostawał przez kolejne lata ogrodnikiem miejskim; jego zastępcą był Gerdau. Współpracował z nimi także ogrodnik Retkowski[36]. Skład osobowy przedsiębiorstwa nie ulegał zasadniczym zmianom, dalszej modyfikacji ulegała natomiast nazwa, do której dodano człon „miejski". Tak więc pełna nazwa instytucji zajmującej się zielenią miejską brzmiała: Miejski Zarząd Parków i Ogrodów[37]. Heidenhain w corocznych sprawozdaniach bardzo szczegółowo informował o podejmowanych licznych działaniach przez swój wydział. W urzędzie miasta została powołana także Komisja ds. Parków i Ogrodów, na jej czele w latach 1912-1915 stał radny Rhode, a członkami byli między innymi nadburmistrz Zülch oraz znany w Olsztynie właściciel cegielni i rentier Naujack[38]. W 1938 roku za zieleń miejską odpowiadał już Urząd Ogrodnictwa (Gartenamt), na którego czele stał Schramm[39]. Lasem Miejskim zajmowało się nadleśnictwo z siedzibą w Jakubowie, w skład którego wchodziły leśnictwa: Jakubowo, Winduga, Likuzy, Niedźwiedzie Uroczysko i Kołpaki[40]. W kolejnych latach do zarządzania nimi powołano Miejski Zarząd Lasów (Städtische Forstverwaltung), którym kierował leśniczy Köllner. W 1932 roku istniał już Urząd Leśny (Forstamt), przewodził mu nadleśniczy Golden-

33 J. Sikorski, *Rozwój przestrzenny miasta*, [w:] *Olsztyn 1353-2003*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodziński Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych i Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 2003, s. 550-551; *Bericht über Verwaltung*…, dz. cyt., s. 146; H. Bonk, dz. cyt., s. 952, 1015, 1052.

34 Pierwsza ze szklarni została zakupiona w królewieckiej firmie należącej do Adolfa Gehlhaara, który prezentował swoje wyroby, w tym powyższą szklarnię, na olsztyńskiej wystawie przemysłowej. Zakup poprzedziło zapytanie o ofertę wystosowane przez zarząd Miasta do Dyrektora Ogrodnictwa Miejskiego Królewca.

35 APO, Finanzamt Allenstein, sygn. 630/938; A. Funk, *Darstellung der Geschichte Allensteins*, Zweiter Teil, Die preussischen Zeit (seit 1772), Allenstein 1929, s. 75; H. Bonk, dz. cyt., 1545. W latach 30. XX w. obszar przedsiębiorstwa zajmował łączną powierzchnię 13 750 m^2. Jego wartość w tym czasie została wyceniona na blisko 60 tys. marek.

36 *Adreßbuch für Regierungshauptstadt und den Kreis Allenstein,* Ausgabe 1914, Allenstein 1913, s. 180; *Adressbuch für die Regierunghaupstadt und den Landkreis Allenstein*, Ausgabe 1927, Allenstein 1926, s. 263.

37 *Adressbuch für die Regierunghaupstadt Allenstein 1932*, Allestein 1931, s. 4.

38 *Adreßbuch für Regierungshauptstadt und den Kreis Allenstein*, Ausgabe 1914, Allenstein 1913, s. 178; *Bericht über Verwaltung*…, dz. cyt., s. 56.

39 *Einwohnerbuch von Allenstein 1938*, Allenstein 1938, s. 2.

40 *Adressbuch für die Regierunghaupstadt und den Landkreis Allenstein*, Ausgabe 1927, Allenstein 1926, s. 263.

stern[41]. Tuż przed wybuchem II wojny światowej – w 1938 roku – olsztyński Las Miejski zajmował powierzchnię 2 170 ha, z czego 1 990 ha zajmowały lasy sosnowe, a 130 ha świerkowe[42]. Poza strukturami miejskimi funkcjonował w Olsztynie państwowy urząd odpowiedzialny za cmentarze wojenne (Gräberamt Allenstein), także te z terenu miasta, i to w jego gestii pozostawały kwestie związane z zagospodarowanie zieleni na ich terenie[43].

Nowoczesna zmiana postrzegania roli zieleni i przyrody znalazła także wyraz w projektowaniu terenów rekreacyjno-wypoczynkowych w Olsztynie. Część miasta, w której znajdowały się jeziora, była szczególnie predestynowana do tego typu funkcji. Zieleń towarzyszyła niemal każdemu miejscu, które zostało założone z myślą o aktywnym spędzaniu czasu, rekreacji i uprawianiu sportu. W pobliżu kąpieliska miejskiego nad Jeziorem Krzywym założono „plac parkowy", mający formę rozległego zieleńca[44]. Nad Jeziorem Długim założono natomiast promenadę spacerową, na której w trosce o większy komfort spacerowiczów zakazano poruszania się rowerzystom i konnym[45]. Dla stadionu sportowego znaleziono doskonałą lokalizację w Lesie Miejskim (1920). Po raz kolejny przeprowadzono zakrojone na szeroką skalę prace w obrębie parku w Jakubowie, najbardziej reprezentacyjnym założeniu tego typu w mieście, gdzie funkcjonowały już korty tenisowe. Na fali atmosfery poplebiscytowej, kiedy większość terenów Prus Wschodnich głosami mieszkańców miała pozostać w granicach państwa niemieckiego, w Olsztynie zdecydowano o wzniesieniu pomnika dla upamiętniania tego wydarzenia. Wkomponowany został w założenie parkowe (1928). Dyskusja na temat pomnika i zagospodarowania terenu wokół niego toczyła się w olsztyńskiej radzie miasta i lokalnej prasie już w latach 1922-1925. Proponowano kilka lokalizacji, między innymi: okolice budynku rejencji lub nowego ratusza. Wybrany ostatecznie teren starano się tak zagospodarować, aby pomnik znalazł się w centralnym punkcie całego założenia, czemu sprzyjać miały odpowiednie nasadzenia oraz rozplanowanie ścieżek i osi widokowych. Przywiązywano do tego bardzo dużą uwagę, ponieważ inwestycja miała charakter propagandowy i prestiżowy[46]. Diametralnie zmieniła ona park. Na nowo za-

41 *Adressbuch für die Regierunghaupstadt Allenstein 1932, Allenstein 1931*, s. 4; *Einwohnerbuch für die Regierunghaupstadt Allenstein 1937*, Allenstein 1937, s. 2.

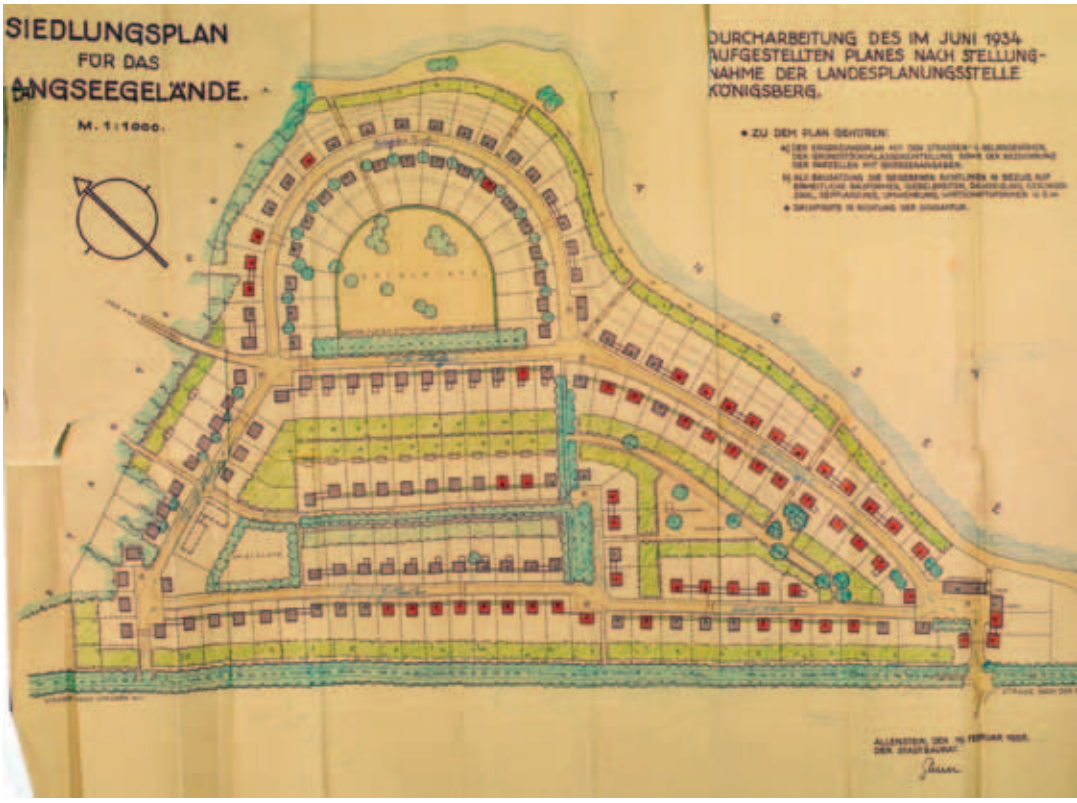
42 *Statistisches Handbuch des Deutsches Reich*, Königsberg 1938, s. 172. Wg zestawień podatkowych z tego czasu, zachowanych w olsztyńskim Archiwum Państwowym, olsztyński Las Miejski obejmował 2164,5 ha. Przed I wojną światową jego obszar wynosił 2324,1458 ha i składał się z dwóch samodzielnych rewirów: Lasu Winduga oraz Lasu Dywickiego i nad Jeziorem Długim (za: H. Bonk, dz. cyt., s. 1370).

43 Instytucja ta kompleksowo zajmowała się cmentarzami poległych podczas pierwszej wojny światowej, decydując nie tylko o nasadzeniach zieleni na ich terenie, ale także opracowując wzorniki nagrobków, krzyży, ogrodzeń i wpływając na założenia przestrzenne cmentarzy (poprzez uzgadnianie projektów). W olsztyńskim Archiwum Państwowym zachowały się projekty zagospodarowania kilku olsztyńskich cmentarzy, gdzie pochowano żołnierzy poległych podczas pierwszej wojny światowej, w tym zlokalizowanych w Lesie Miejskim, kwatery na cmentarzu przy ul. M. Rataja i przy ul. Szarych Szeregów.

44 APO, Magistrat Allenstein, sygn. 259/480. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego za 1932 r. Inne kąpieliska znajdowały się w pobliżu gazowni, na Łynie i Jeziorze Długim, gdzie także funkcjonowało kąpielisko wojskowe. Były to kąpieliska odrębne dla mężczyzn i kobiet, płatne.

45 Tamże, sygn. 259/85.

gospodarowano wówczas zieleń parkową, uregulowano tzw. staw browarny oraz teren wokół niego, między innymi sadząc amerykańskie dęby czerwone[47] i wytyczając wiele ciągów spacerowych, które harmonijnie zostały uzupełnione przez zieleńce obsadzone kwiatami i ozdobnymi krzewami. Liczne ławeczki pozwalały na odpoczynek. Uzupełniano wówczas także nasadzenia w obrębie parku – kontynuowano sadzenie wiązów, a także wprowadzano inne gatunki, na przykład krzewy cisu i łubin. Dla ptaków zamontowano na drzewach parkowych ponad 100 budek[48]. Wiele z tych prac wykonano w ramach robót publicznych dla bezrobotnych. Zwieńczeniem zakrojonego na dużą skalę przedsięwzięcia było nadanie powstałemu placowi imienia burmistrza Georga Zülcha.

6. *Projekt osiedla mieszkalnego nad Jeziorem Długim, gdzie zieleń odgrywa ważną rolę w układzie przestrzennym całego założenia, będącego realizacją idei miasta-ogrodu (1934/1935). Reprodukcja z Archiwum Państwowego w Olsztynie.*

46 Tamże, sygn. 259/123. Tu także wycinki prasowe dotyczące pomnika.

47 Tamże, sygn. 259/298. W tym okresie nazwa stawu browarnego była już tylko zwyczajową, odnosząca się do okresu, kiedy znajdował się on w granicach pobliskiego browaru.

48 Tamże, sygn. 259/249, 251, 476, 477. Sprawozdania magistratu olsztyńskiego za 1927-1932.

Na gruncie olsztyńskim, przy udziale władz miasta, realizowano także modną wówczas ideę „miasta-ogrodu" (Gartenstadt). Symbolem tych działań może być plakat autorstwa Ericha Mendelsohna przygotowany z okazji wystawy przemysłowej w 1910 roku, reklamujący jego rodzinne miasto właśnie jako miasto-ogród zatopione wśród lasów i jezior[49]. Główny olsztyński kwartał o tym charakterze miał powstać w dzielnicy zwanej dziś Zatorzem. Magistrat wspierał powołane do tego celu spółki budowlane. Zabudowa skupiona w kwartale tzw. osiedla kompozytorów powstała głównie w latach 30. Składały się na nią szeregowe budynki wielorodzinne, na ich zapleczu założono ogrody; ulice obsadzono alejowo. Interesującym przykładem realizacji idei miasta-ogrodu w Olsztynie jest także zabudowa wzdłuż ulic: Fałata, Oficerskiej i Radiowej oraz osiedle nad Jeziorem Długim. Plan osiedla z 1935 roku został podpisany przez architekta miejskiego Hermana Sauera, inwestycję realizowano do 1939 roku[50]. Poszczególne budynki z ogrodami na zapleczu parcel zostały zaprojektowane i zrealizowane w latach 30. przez olsztyńskich architektów. Na osiedlu obsadzano także ciągi piesze, a zieleń miała decydować o wyglądzie urbanistycznym osiedla. Jako ciekawostkę dodajmy, że nadleśniczy Goldenstern zaproponował, aby ulicom na tym osiedlu nadać nazwy pochodzące od drzew, którymi będą obsadzone, czyli: Lipowa, Brzozowa, Kasztanowa itp. Nie kwestionował natomiast propozycji nadania głównej ulicy imienia Ericha Kocha (wówczas Nadprezydenta Prus Wschodnich), do którego wysłano pismo z zapytaniem, czy użyczy swego nazwiska w podzięce za zasługi dla budownictwa mieszkaniowego. Inicjatorem tej akcji był należący do NSDAP nadburmistrz Olsztyna Fritz Schiedat. Atmosfera musiała się chyba udzielić obradującym rajcom, gdyż podczas dyskusji jeden z nich „poszedł za ciosem" i zaproponował, aby kolejnej z głównych ulic nowo budowanego osiedla nadać imię wnioskodawcy, to jest Schiedata, co miało stworzyć z innymi nazwiskami *piękną harmonię*[51].

Analizując plany Olsztyna z okresu międzywojennego, zauważymy, iż znaczną powierzchnię w przestrzeni miejskiej zajmowały ogródki działkowe. Ich ówczesna nazwa to *Schrebergarten*, wywodząca się od nazwiska Daniela G. M. Schrebera, który w połowie XIX wieku zainicjował ich zakładanie na terenie państwa niemieckiego. Olsztyn dość późno podjął się planowej organizacji tego typu ogródków, zwanych także pracowniczymi. W tym celu w 1909 roku władze miasta nawiązały współpracę z ogólnoniemieckim Związkiem Małych Ogrodów Rodzinnych (Zentral Deutschen Klein Familiengarten), deklarując, iż wkrótce w Olsztynie pojawią się tego typu ogródki. Rozesłano następnie zapytania do największych olsztyńskich przedsiębiorców (w tym do:

49 Kopia plakatu znajduje się w Muzeum Warmii Mazur – Domu Gazety Olsztyńskiej przy Targu Rybnym w Olsztynie.

50 Na temat osiedli mieszkalnych wznoszonych w Olsztynie w okresie międzywojennym zob.: J. Piotrowska, *Osiedla mieszkaniowe z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku*, Renowacje i Zabytki, nr 4 (48), 2013, s. 107-113; tamże, I. Liżewska, *Olsztyńskie osiedle Kompozytorów*, s. 114-117; tamże, J. Martino, *Architektura mieszkaniowa okresu międzywojennego. Problematyka konserwatorska*, s. 103-106.

51 APO, Magistrat Allenstein, sygn. 259/271.

7. *Starodrzew wzdłuż ul. Reymonta, która została wytyczona i zabudowana w ramach realizacji w latach 30. XX wieku na olsztyńskim Zatorzu tzw. osiedla kompozytorów. Założenie przestrzenne osiedla również odzwierciedla założena idei miasta-ogrodu. Fot. Joanna Piotrowska.*

Karla Roenscha, spółki Beyer & Thiel, firm należących do Raphaelsohnów, Hermenaua, Orlowskiego), czy ich pracownicy zainteresowani są tego typu inicjatywą. Odzew można określić jako umiarkowany. Mimo to miasto przygotowało jednak odpowiednie tereny pod uprawę, za które pobierano symbolicznie roczną opłatę dzierżawną w wysokości 5-6 marek. Najwięcej tego typu ogródków w Olsztynie powstawało w okresie I wojny światowej[52]. W latach 40. XX wieku ogródki działkowe zajmowały już rozległe tereny, w tym między innymi obszar ograniczony al. Piłsudskiego (od północy) i ul. Kościuszki (od zachodu). Idea ogrodów działkowych została z rozmachem rozpropagowana i wcielona w życie po II wojnie światowej w nowej, polskiej rzeczywistości. Przekształcono w nie także dawne zakłady ogrodnicze przy dworcu głównym należące wcześniej do wspomnianego ogrodnika Fuchsa.

Na skutek wieloletnich działań instytucji miejskich założenia zieleni w odbiorze społecznym postrzegane były jako istotny element krajobrazu Olsztyna, odgrywający ważną rolę w funkcjonowaniu miasta i życiu jego mieszkańców. Osoby prywatne zainspirowane wcześniejszą działalnością Towarzystwa Upiększania Miasta, a później także ogrodnika miejskiego, dbały, aby miejsce ich zamieszkania wyróżniało się także pod tym względem. Przykładem jest efektowny park wokół willi wydawcy Ericha Haricha (po 1945 roku

52 APO, Magistrat Allenstein, Stadtgärtnerei (1907-1913), sygn. 259/214; A. Funk, D*arstellung der Geschichte Allensteins*…, dz. cyt., s. 113.

8. *Pomnik Schulze-Delizscha w formie obelisku-fontanny, wkomponowany w założenie zieleni przy dawnym placu Beliana przez Wysoką Bramą (obecnie plac Jedności Słowiańskiej). Po II wojnie światowej zaadaptowany na pomnik ku czci bohaterów Warmii i Mazur, później rozebrany (1966). Reprodukcja pocztówki z 1921 roku ze zbiorów Hanny i Adama Mackiewiczów.*

klub garnizonowy „Casablanca"), stanowiący dziś część parku Podzamcze, który powstał także z wykorzystaniem zieleni ogrodu o charakterze parkowym funkcjonującego wokół restauracji Schlossgarten oraz pobliskiego kasyna oficerskiego koszar strzelców. Umożliwiało to funkcjonowanie w Olsztynie zakładów ogrodniczych i działalność projektantów terenów zielonych oraz architektów krajobrazu. Przedstawiając zieleń miejską, należy także pamiętać o dawnych fosach i Łynie, którą wykorzystywano, zagospodarowując olsztyńskie tereny zielone (park Podzamcze, tereny Lasu Miejskiego). Władze miasta dbały również o rzekę, umacniając jej brzegi, pogłębiając, a także regulując przebieg[53]. Wiązała się z tym również stała troska magistratu o stan mostów. Przy budowie jednego z nich, nowego mostu w ciągu ul. Pieniężnego i Szrajbera (1929), urzędnicy pilnowali, aby nie doszło do zniszczenia istniejącego do dziś, wówczas 50-letniego, kasztanowca[54].

Zieleń Olsztyna po 1945 roku

Rok 1945 otworzył nowy etap w dziejach Olsztyna. Działania wojenne, zwłaszcza ich ostatni epizod, odcisnęły ogromne piętno na tkance urbanistycznej miasta. Na skutek podpaleń spowodowanych przez wojska radzieckie już po zdobyciu miasta zabudowa staromiejska w większości legła w gruzach. Kolej-

53 APO, Magistrat Allenstein, sygn. 259/427.

54 Tamże, sygn. 259/61. Do 1945 r. most nosił imię króla Prus i cesarza Niemiec Wilhelma, obecnie Świętego Jakuba.

ne lata to czas, kiedy władze miasta razem z mieszkańcami skupiły się na podźwignięciu go z ruin – odgruzowywaniu i odbudowie – a także przywróceniu sprawnego działania infrastruktury komunalnej. Szybko przystąpiono też do zmian nazw ulic z niemieckich na polskie. Znaczna część założeń zieleni przetrwała jednak zawieruchę wojenną. W Olsztynie pozostało także kilku ogrodników. W 1945 roku miasto posiadało 1022 ha parków, 89 arów ogrodów miejskich oraz 14 ha i 50 arów cmentarzy[55].

Pierwsze lata po zakończeniu wojny to dla zieleni miejskiej Olsztyna czas przede wszystkim wykonywania niewielkich prac porządkowych. Uruchomiono ogrodnictwo miejskie przy ul. Osińskiego, które prowadził Teodor Krzemieniewski, a pracownicy Urzędu Ziemskiego wykorzystali zgromadzone drzewka owocowe z dawnego przedsiębiorstwa ogrodniczego Fuchsa, z których powstały sady pomiędzy ul. Kościuszki, Kętrzyńskiego i Lubelską oraz w Pozortach[56]. W magistracie powołano specjalny wydział mający zająć się sprawami zieleni. 12 kwietnia 1949 roku w ramach Zarządu Miejskiego, z referatu ogrodnictwa Wydziału Technicznego Zarządu Miejskiego oraz dawnego przedsiębiorstwa Administracji Lasów Miejskich, utworzono nowe przedsiębiorstwo o nazwie „Lasy, Ogrody i Plantacje Miejskie", które miało zajmować się koordynacją działań związanych z zielenią miejską oraz Lasu Miejskiego, określanego wówczas mianem naturalnego parku dla mieszkańców Olsztyna[57]. Przy ul. Osińskiego funkcjonowało Miejskie Przedsiębiorstwo Ogrodnicze, na czele którego w 1951 roku stał Jan Wiegman. W ramach zakładu prowadzono sprzedaż roślin, udzielano fachowych porad, organizowano akcje ukwiecania i zadrzewiania miasta, także w ramach czynów społecznych, oraz zajmowano się zagospodarowaniem i opieką nad zielenią. Zorganizowano również kółko miczurinowskie, które nazwą odwoływało się do Iwana Miczurina, radzieckiego hodowcy i sadownika. W 1952 roku, także staraniem Miejskiego Przedsiębiorstwa Ogrodniczego, zorganizowano w Lesie Miejskim niewielkie zoo, gdzie z terenu województwa olsztyńskiego sprowadzono jelenie i sarny. Miało być zalążkiem dużego zoo[58], którego jednak nigdy nie uruchomiono. Urządzono zieleńce między innymi przy ulicach: Jagiellońskiej, Warszawskiej i Limanowskiego oraz przy placu Roosevelta. Prasa określała wówczas Olsztyn mianem miasta zieleni[59].

W projektach odbudowy zniszczonego miasta uwzględniano także zieleń, projektując nowe nasadzenia między innymi na Targu Rybnym, wzdłuż ul. Staromiejskiej, w pobliżu zamku i po zachodniej stronie ul. Marchlewskiego

55 M. Kozaczek, Kształtowanie terenów zieleni w Olsztynie, praca magisterska wykonana w katedrze Architektury Krajobrazu i Agroturystyki pod kierunkiem dr inż. arch. Wandy Łaguny, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2006, s. 24 (mps).

56 T. Kwiatkowski, *Byłem pracownikiem Urzędu Ziemskiego*, [w:] *Olsztyńskie korzenie. Rok 1945. Relacje i wspomnienia*, red. T. Śrutkowski, Olsztyn: Edytor Wers, 2006, s. 162, 164.

57 A. Wakar, *Kronika Olsztyna 1945-1950*, Olsztyn: Pojezierze, 1972, s. 111, 131, 134, 138, 148.

58 APO, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie (dalej PMRNO), sygn. 458/886. Zoo określane było mianem „zwierzyńca w parku leśnym".

59 *Olsztyn miastem zieleni*, Życie Olsztyńskie, 4 marca, 1952 r.

9. *Skwer przed budynkiem I Liceum Ogólnokształcącego przy ul. Dąbrowszczaków. Założony pod koniec XIX wieku, od 1901 roku z pomnikiem cesarza Wilhelma I, został na nowo zaaranżowany w latach 50. XX wieku. W następnym dziesięcioleciu odsłonięto tu pomnik Adama Mickiewicza projektu olsztyńskiej rzeźbiarki Balbiny Świtycz-Widackiej. Fot. Joanna Piotrowska.*

(obecna ul. Prosta). Miejsca nowych nasadzeń wyznaczać miały także linię niezrekonstruowanych murów obronnych. Projektowano również park w dolinie Łyny[60]. Jeden ze współautorów ówczesnego planu zagospodarowania Olsztyna, Kazimierz Wejchert, w wydanej w 1947 roku publikacji na temat miast był zwolennikiem stanowiska, iż nasadzenia drzew w mieście powinny odpowiadać *wymaganiom ochrony przyrody, swojszczyzny i krajobrazu*[61]. Liczne projekty i prace w obszarze zieleni na terenie Olsztyna wykonywano na zlecenie Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. W 1953 roku przygotowano, a następnie zrealizowano projekt zieleńca przy ulicach Stalina (obecnie Dąbrowszczaków) i Mickiewicza[62], przed budynkiem dzisiejszego I Liceum Ogólnokształcącego. Prace te poprzedzono wykonaniem inwentaryzacji zieleni[63], co miało miejsce także w przypadku fosy zamkowej[64]. W tym samym roku planowano wykorzystać ruiny dawnego kasyna oficerskiego przy ul. Kromera na potrzeby kina letniego o konstrukcji ekranu *w systemie zaciemnionym (jak na Targach w Poznaniu)*, podkreślając przy tym, że istniejący drzewostan stwarza możliwości *plastycznego zagospodarowania terenu*[65]. Planowano także

60 Z. Czernik, Odbudowa miast historycznej Warmii po II wojnie światowej, Olsztyn 2011, s. 25, 28, 51 (mps, archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa OT w Olsztynie).

61 K. Wejchert, *Miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1947, s. 190-191.

62 APO, PMRNO, sygn. 458/945. Projekt opracował inż. Jerzy Zabolski z zespołem Centralnego Biura Studiów i Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie.

63 APO, Zarząd Miejski w Olsztynie, sygn. 411/334. Inwentaryzację wykonano w 1953 r. w Wojewódzkim Biurze Projektów w Olsztynie.

64 APO, Wojewódzkie Biuro Projektów „Miastoprojekt" w Olsztynie, sygn. 528/6-16a. W pracowni „Miastprojektu" wykonano projekty nie tylko zieleni, ale także zabudowy starego miasta; ich autorami byli olsztyńscy architekci.

65 Pomysł ten jednak zarzucono w kolejnych latach na korzyść urządzenia w miejscu po dawnym kasynie „placu imprezowego" (APO, PMRNO, sygn. 458/977).

przenieść pomnik Mikołaja Kopernika na teren zamku, czego nie zrealizowano. Wykonano również projekt uporządkowania i konserwacji cmentarza wojskowego przy ul. Wojskowej (obecnie Szarych Szeregów)[66]. Prace przy zakładaniu zieleńców prowadzono także w związku z układaniem nowych chodników i jezdni o nawierzchni brukowej oraz ich naprawami. W 1955 roku funkcjonował w Olsztynie odpowiedzialny za tereny zielone Zarząd Zieleni Miejskiej. W tym samym roku Komenda Miejskiej Milicji Obywatelskiej wystąpiła do Przewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej o likwidację obsadzonego starodrzewem dawnego cmentarza ewangelickiego przy ul. Partyzantów na potrzeby wybudowania nowej siedziby komendy wojewódzkiej. Wniosek motywowano tym, iż cmentarz obniża estetykę miasta i jest

> *wykorzystywany bardzo często do różnych schadzek przez elementy chuligańskie, a nawet były wypadki ukrywania się różnego rodzaju przestępców poszukiwanych przez Organa Władzy Państwowej*[67].

Wkrótce prośba komendanta została zrealizowana, na dawnym cmentarzu powstała komenda milicji (obecnie Komenda Wojewódzka Policji) oraz garaże. Dziś widoczną pozostałością po nekropoli pozostają wiekowe drzewa.

10. *Ulica Kopernika z zachowanymi historycznymi nasadzeniami alejowymi; w głębi, na osi pomnik Wdzięczności Armii Radzieckiej autorstwa Xawerego Dunikowskiego (odsłonięty w 1954 roku), którego założenie przestrzenne projektowano połączyć ze znajdującym się za nim Parkiem Centralnym. Fot. Joanna Piotrowska.*

Najbardziej spektakularne działania w okresie powojennym związane z zielenią miejską dotyczyły Parku Centralnego oraz Centralnych Dożynek „Olsztyn 1978". Pierwszy z nich doczekał się bardzo licznych projektów, wówczas niezrealizowanych. Zrealizowano natomiast promenadę wzdłuż Łyny

66 APO, PMRNO, sygn. 458/913 (1952).
67 Tamże, sygn. 458/889.

(od ul. Nowowiejskiego do Szrajbera o łącznej powierzchni 5,7 ha), traktowaną razem z parkiem jako jedno założenie krajobrazowo-przestrzenne. Park Centralny zaplanowano założyć pomiędzy ulicami: Pieniężnego, 22 Lipca, Platter i Kościuszki. Już w latach 30. projektowano tam układ alejek o charakterze parkowym. W latach 50. XX wieku opracowano liczne i bardzo szczegółowe dokumentacje, w tym inwentaryzacje zieleni[68]. Park miał się łączyć kompozycyjnie z Pomnikiem Wdzięczności Armii Radzieckiej projektu Xawerego Dunikowskiego. Na terenie rozległego parku o powierzchni 16,5 ha zaprojektowano wiele atrakcyjnych elementów: basen z wodotryskiem i kaskadami, plac zabaw, boisko dla dzieci, teatr letni z widownią, tarasy i kiosk. Całość wzbogacały akcenty plastyczne w postaci: zegara słonecznego, plastyki alegorycznej i rzeźby oraz liczne nasadzenia zieleni, także w formie pergoli, rabat, żywopłotów i trawników. Nie zapomniano o toaletach, ławeczkach, rodzaju nawierzchni i niezbędnej infrastrukturze komunalnej[69]. Opracowane dokumentacje zostały poddane gruntownej analizie krytycznej przez koreferenta, który wystawił im pozytywną ocenę, wskazując jednak kilka niedociągnięć. Autorów projektu chwalono za umiejętne wykorzystanie zastanego stanu zieleni i uzupełnienie kompozycji obrazu miejskiego. Stwierdzono między innymi, iż:

> *w życiu miasta na skutek zniszczeń wojennych właściwa gospodarka zielenią nie istniała, toteż właściwe zagospodarowanie terenu zielonego poprawia warunki estetyczne i zdrowotne dzisiejszego przymusowego współżycia człowieka w Olsztynie z ruinami miasta*[70].

Zakres projektowanych prac cechował duży rozmach, wykonano wiele szczegółowych projektów, w tym: oświetlenia (J. Kentzer), małej architektury (K. Mirecka-Zesławska) i kładki nad Łyną (A. Zhorlakiewicz)[71].

Kolejną przełomową inwestycją na dużą skalę, tym razem już zrealizowaną, która znacząco wpłynęła na zieleń miejską Olsztyna, były prace związane z organizacją centralnych dożynek w 1978 roku. Dożynki uświetnili swoją obecnością przedstawiciele najwyższych ówczesnych władz z Edwardem Gierkiem na czele. Zrealizowane w tym czasie projekty przekształciły krajobraz Olsztyna. Wybudowano wówczas stadion „Stomil", halę widowiskowo-sportową „Urania", wytyczono nową ulicę Warszawską. Szeroki zakres podejmowanych prac objął także zieleń miejską. Usunięto między innymi ponad 400 sztuk drzew (podobno uschniętych i okaleczonych) oraz nawieziono ziemię pod nowe trawniki i zieleńce[72]. Jak napisał Mariusz T. Korejwo:

68 Tamże, sygn. 458/946, 953, 954, 960, 967.

69 Tamże, sygn. 458/960. Pierwsze założenia projektowe opracowano w 1953 r. Głównym autorem projektu, wykonanego w Biurze Projektów Budownictwa Komunalnego w Gdańsku, był inż. Stefan Elek.

70 Tamże, sygn. 458/947.

71 Tamże, sygn. 458/964, 973, 974, 975, 1086

72 B. Łukaszewicz, *Olsztyn w Polsce Ludowej 1945-1989*, [w:] *Olsztyn 1353-2003*, dz. cyt., s. 488.

11. *Projekt wstępny Parku Centralnego opracowano w latach 50. XX wieku. W 2014 roku otwarto park o tej samej nazwie, wybudowany w oparciu o nowe założenia projektowe. Reprodukcja z Archiwum Państwowego w Olsztynie.*

> *kilkanaście godzin pobytu I sekretarza Komitetu Centralnego Edwarda Gierka, zmieniło oblicze Olsztyna* […]*, zakres planowanych prac nie miał precedensu w dziejach miasta*[73].

W ramach zakrojonych na szeroką skalę działań powiększono również istniejący od lat 60. Park Czynu Partyjnego (dziś im. Janusza Kusocińskiego). Przekształcono w park ponad 10 ha gruntów, rozbierając wcześniej znajdujące się tam zbędne z perspektywy planowanej inwestycji budynki. W założeniach nowo zagospodarowany park, także poprzez swoją wymowną nazwę, miał stać się wizytówką miasta. W fosie zamkowej wzniesiono amfiteatr – „Stołeczny dar dla Olsztyna". Wcześniej w tym miejscu projektowano zlokalizować boiska do siatkówki ze stopniami trybunowymi[74]. Zakładano także liczne trawniki, zieleńce, ogródki jordanowskie, sadzono kwiaty i drzewa[75].

73 M. T. Korejwo, *Dożynki Centralne Olsztyn '78. Przygotowania do uroczystości*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2007, nr 1 (255), s. 57-58.

74 APO, PMRNO, sygn. 458/977.

75 M. T. Korejwo, dz. cyt., s. 62, 65, 68-69.

Jak się wkrótce okazało, wiele nowych nasadzeń uschło, zwłaszcza kilkuletnie i kilkunastoletnie drzewa przywiezione specjalnie na tę okoliczność z lasu, stając się, jak pisał Stanisław Piechocki, *symbolem fasadowości wizerunku Polski tamtych czasów*[76].

Nie były to jedyne inwestycje związane z zielenią miejską. Na władzach Olsztyna spoczywał obowiązek pielęgnacji terenów zielonych, w tym skwerów, trawników i nasadzeń wzdłuż ulic, z których wiele odziedziczono po poprzednikach. Zajmowano się także terenem Lasu Miejskiego oraz parkiem w Jakubowie, skąd usunięto pomnik plebiscytowy, urządzając na jego miejscu skwer, na którym w 1972 roku zbudowano pomnik Bohaterom Walki o Wyzwolenie Narodowe i Społeczne Warmii i Mazur, projektu Bolesława Marschalla. Usunięcie pomnika wiązało się ze zmianą zagospodarowania jego otoczenia. Przekształceniom ulegały też pozostałe założenia zieleni, w tym park dawnego zespołu szpitala dla umysłowo chorych, gdzie ulokowano Wyższą Szkołę Rolniczą (później Akademia Rolniczo-Techniczna, dziś Uniwersytet Warmińsko-Mazurski) oraz park w Pozortach, włączonych w 1966 roku w granice administracyjne Olsztyna. W pierwszej połowie lat 70., pomiędzy ul. Bałtycką i Jeziorną, założono park nad Jeziorem Czarnym im. XXX-lecia Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (obecnie skwer Wolnego Tybetu). Liczne prace porządkowe prowadzono na historycznych cmentarzach, które stanowią obecnie enklawę zieleni i ważny element krajobrazu kulturowego Olsztyna[77]. Niestety w latach 60. część z nich zniszczono, usuwając macewy na cmentarzu żydowskim przy ul. Zyndrama z Maszkowic oraz nagrobki na cmentarzu ewangelickim przy al. Wojska Polskiego.

W 1989 roku w granicach Olsztyna znajdował się las miejski o powierzchni 1 959 ha orz parki i zieleńce miejskie zajmujące 164 ha[78]. Obecnie na terenie Olsztyna znajduje się kilka parków: Park im. Janusza Kusocińskiego (dawny Park Czynu Partyjnego), Park Centralny, Park Podzamcze, park nad Jeziorem Czarnym, Park im. prof. Wanica w Kortowie oraz park w Jakubowie. Ponadto funkcjonuje park z wykorzystaniem zieleni dawnego cmentarza przy al. Wojska Polskiego, w pobliżu polikliniki oraz parki związane z podmiejskimi majątkami. Na terenie miasta znajdują się także drzewa będące pomnikami przyrody[79]. Prowadzone są także prace związane z nowymi nasadzeniami i zakładaniem zieleńców przyulicznych, dokonuje się także także wycinki drzew.

76 S. Piechocki, *Dzieje olsztyńskich ulic*, Olsztyn: Remix, 1994, s. 221.

77 W Olsztynie zachowały się historyczne cmentarze, na których występuje starodrzew, są to: cmentarz żydowski przy ul. Zyndrama z Maszkowic, cmentarze katolickie przy al. Wojska Polskiego (św. Jakuba) i Rataja (św. Józefa), cmentarze ewangelickie przy ul. Partyzantów (obecnie częściowo zabudowany) oraz pomiędzy al. Wojska Polskiego i ul. Rataja (obecnie park), dawny cmentarz przy szpitalu mariackim, cmentarz wojskowy przy ul. Szarych Szeregów i dwa cmentarze pierwszowojenne w Lesie Miejskim, gdzie znajdują się także pozostałości dawnego cmentarza komunalnego. W granicach Olsztyna znajdują się obecnie również obsadzone drzewami dawne cmentarze wiejskie – w Gutkowie i Dajtkach.

78 W. Gieszczyński, *Olsztyn w III Rzeczypospolitej*, [w:] :] *Olsztyn 1353-2003*, dz. cyt., s. 509.

79 W 2000 r. na terenie Olsztyna znajdowało się ok. 2 100 ha tzw. zieleni urządzonej i wykorzystywanej rekreacyjnie (razem z Lasem Miejskim), w której skład wchodziło ok. 30 ha zieleni wpisanej do reje-

12. *Tablica upamiętniająca cmentarz ewangelicki istniejący pomiędzy al. Wojska Polskiego i ul. Rataja; w 1972 roku przekształcony w park miejski z zachowanym historycznym układem przestrzennym (nagrobki zlikwidowano). Na terenie parku istnieje dawna kaplica cmentarna, obecnie cerkiew prawosławna. Fot. Joanna Piotrowska.*

Od kilku lat obserwujemy w Olsztynie zmiany w strukturze instytucji miejskich zajmujących się zielenią i zasobami przyrodniczymi Olsztyna[80], w tym także Lasem Miejskim[81]. Zielenią zabytkową na terenie miasta zajmują się Wojewódzki oraz Miejski Konserwator Zabytków (obecnie działający w ramach Wydziału Kultury i Ochrony Zabytków Urzędu Miasta). Kwestie te pozostają także w zainteresowaniu Wydziału Środowiska Urzędu Miasta[82]. Wrócono także do tradycji funkcjonowania w strukturze olsztyńskiego magistratu stanowiska ogrodnika miejskiego. Obecnie stanowisko to piastuje dr inż. Tekla Żurkowska. To dobra inicjatywa, podobnie jak miało to miejsce w przypadku pierwszego olsztyńskiego ogrodnika miejskiego, oczywiście

stru zabytków – dane z Wydziału Środowiska Urzędu Miasta w Olsztynie. Obecnie w Olsztynie jest 16 pomników przyrody (za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomniki_przyrody_w_Olsztynie) [dostęp 27.09.2015 r.].

80 Miejski Zarząd Dróg Mostów i Zieleni został przekształcony w Miejski Zarząd Dróg i Mostów, skąd w lutym 2009 r. przesunięto kilkoro pracowników do Wydziału Ochrony Środowiska (obecnie Wydział Środowiska), by od stycznia 2010 r. wcielić ich do nowo powołanego Zarządu Zieleni Miejskiej, gdzie w drodze konkursu powołano stanowisko ogrodnika miejskiego. Obecnie instytucja ta funkcjonuje pod nazwą Zarząd Dróg Zieleni i Transportu, a ogrodnik miejski działa w ramach Wydziału Rozwoju Miasta i Budownictwa.

81 Powierzchnia Lasu Miejskiego wynosi obecnie ponad 1054 ha, a wraz z innymi komunalnymi kompleksami leśnymi 1285 ha. Na terenie Olsztyna znajdują się ponadto lasy prywatne (185 ha) oraz lasy administrowane przez Nadleśnictwa Olsztyn i Kudypy (435 ha) – dane za: http://www.zdzit.olsztyn.eu/las-miejski/o-lesie-miejskim [dostęp 27.09.2015 r.].

82 Wymienione tu instytucje zlecają także wykonywane dokumentacji dotyczących zieleni na terenie miasta, w tym zabytkowych założeń, tj.: park w Tracku i Nagórkach (ul. Metalowa), Park Podzamcze, park przy ul. Rataja, park w Jakubowie.

13. *Pomnik poświęcony Bohaterom Walki o Wyzwolenie Narodowe i Społeczne Warmii i Mazur projektu Bolesława Marschalla stanął w parku w Jakubowie na miejscu usuniętego pomnika plebiscytowego (1972). Fot. Joanna Piotrowska.*

14. *Rewitalizowany od kilku lat park w Jakubowie. Na pierwszym planie historyczna fontanna, za nią starodrzew dębowy. Fot. Joanna Piotrowska.*

15. *Park Centralny w zakolu Łyny. Fot. Adam Płoski.*

przy uwzględnieniu nowych wyzwań, jakie stoją dziś przed tego typu instytucją i osobą nią kierującą. Zmieniają się także tereny zielone w Olsztynie, ze sztandarowym realizacjami, jakimi są zrewitalizowany Park Podzamcze, którego oś kompozycyjną stanowi Łyna, a ozdobę rzeźby autorstwa Balbiny Świtycz-Widackiej oraz założony po ponad pół wieku od pierwszych projektów Park Centralny[83]. Tematyka zagospodarowania terenów zielonych zagościła także w dyskursie społecznym, co wskazuje, iż jest to istotna spra-

83 W 2010 r. Urząd Miasta pozyskał na ten cel dotację z funduszy Unii Europejskiej w ramach projektu „Poprawa estetyki i atrakcyjności przestrzeni publicznej Śródmieścia – budowa Parku Centralnego

16. *Park Podzamcze wzdłuż Łyny projektowano już w latach 50. XX wieku. Na pierwszym planie fontanna z rzeźbami autorstwa Ryszarda Wachowskiego i Antoniego Szczypczyńskiego („Symfonia ptaków", 1968), na drugim promenada wzdłuż Łyny. Funkcję promenady pełni dziś al. Châteauroux. Fot. Joanna Piotrowska.*

wa dla mieszkańców Olsztyna. Fakt, iż dziś chcemy i możemy, jeszcze w sposób uprawniony, określać Olsztyn mianem „miasta-ogrodu", zawdzięczamy także pierwszemu ogrodnikowi miejskiemu i jego następcom.

Adam Płoski

Adam Płoski – historyk, w latach 2000-2007 zatrudniony w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Olsztynie, obecnie w Narodowym Instytucie Dziedzictwa OT w Olsztynie. Członek zarządu Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Oddział w Olsztynie oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego. Autor dokumentacji i artykułów na temat zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa poprzemysłowego regionu Warmii i Mazur.

i rewaloryzacja Parku Miejskiego Podzamcze w Olsztynie". Park Centralny w formule „zaprojektuj i zbuduj" wykonała firma Prasbet z Grudziądza (prace zakończono w 2014 r.), natomiast rewaloryzację Parku Podzamcze prowadzi aktualnie Przedsiębiorstwo Robót Inżynieryjnych Budownictwa Sp. z o. o. z Dębna (woj. zachodniopomorskie) z siedzibą w Olsztynie.